

УДК 811.161.2'23'2343:378.016-057.[875-054.6](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-2-45>

Оксана НОВИЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-5630-6963
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України
(Тернопіль, Україна) *novicka@tdmu.edu.ua*

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦІЯМИ

У статті аналізуються лінгвістичні та психологічні компоненти вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах. Розглядаються особливості взаємодії мови, мовленнєвої культури сучасного іноземного студентства. Мова як система словесного вираження думок, почуттів, волевиявлень і найважливіший засіб спілкування є об'єктом дослідження лінгвістики. Проаналізовано особливості іноземної комунікативної компетентності. Компетенцію визначають як суму знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Вирізняють певні особливості окремих видів компетенції, зокрема іноземної комунікативної компетентності. Іноземна компетентність можлива за умови володіння студентами іноземною мовою як засобом комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іноземної комунікативної компетентності.

На території чужої країни іноземні студенти відчують дискомфорт і складності у процесі навчання. І це найбільш пов'язано із труднощами спілкування українською мовою, іноді – з відсутністю взаєморозуміння із викладачами. Для більшості студентів серйозними стресовими факторами є труднощі під час підготовки до занять, особливості педагогічної системи навчального закладу, кліматичні відмінності, віддаленість сім'ї та інші фактори. І в той же час оволодіння професією, виконання своєї професійної діяльності вимагає від студентів високого рівня професійної та комунікативної компетентності.

У дослідженні розкрито одну із найважливіших проблем, із якою стикаються іноземні студенти, потрапивши на навчання до іношої країни, – це міжкультурна адаптація. Адаптація іноземних студентів у навчальний процес залежить від міжкультурної комунікації, яка зумовлює інтеграцію у соціальне життя в новій країні. Важливим є готовність особистості до змін, які її очікують, сформованість мотивації до адаптації. Психологічно краще переживають зміни люди, які свідомо, добровільно прагнуть бути включеними в чужу групу. Також потрібно звернути увагу на характеристики самих культур, зокрема, що в них різне, а що спільне. Індекс культурної дистанції включає в себе мову, релігію, структуру сім'ї, рівень освіченості, матеріальний комфорт, клімат, одяг тощо.

Ключові слова: психолінгвістичні компоненти, компетентність, українська мова як іноземна.

Oksana NOVITSKA,
orcid.org/0000-0001-5630-6963
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian Language Department
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine
(Ternopil, Ukraine) *novicka@tdmu.edu.ua*

LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL COMPONENTS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE BY FOREIGN STUDENTS

The article analyzes linguistic and psychological components of learning the Ukrainian language as foreign in higher educational institutions. Features of the interaction of language, speech culture of modern foreign students are considered. Language as a system of verbal expression of thoughts, feelings, and the most important means of communication is the object of linguistics. The peculiarities of foreign language communicative competence are analyzed. Competence is defined as a set of knowledge, skills and characteristics that allow an individual to perform certain actions. There are certain features of the competence of certain types, in particular foreign language communicative competence. Competence is defined as a set of knowledge, skills and characteristics that allows a person to perform certain actions. There are certain features of certain types of competence, in particular foreign language communicative competence. In foreign countries, students experience discomfort and difficulty in the learning process. And this is mostly due to the difficulties in speaking Ukrainian, and sometimes – the lack of mutual understanding with the teachers. For most students, serious stress factors are difficulties in preparing for classes, peculiarities of the educational system of the institution, climatic

adaptation and other factors. At the same time, mastering a profession and professional activities requires students of high level of professional and communicative competence.

The study reveals one of the most important problems faced by foreign students, who have come to study in another country – intercultural adaptation. The adaptation of foreign students to the educational process depends on intercultural communication, which determines the integration into social life in the new country. It is important that the person is ready for the changes that await him or her, the formation of motivation to adapt. Psychologically, people who consciously tend to be included in someone else's group, go through this better. It is also necessary to pay attention to the characteristics of the cultures themselves, in particular, what is different and what they have in common. The cultural distance index includes language, religion, family structure, level of education, material comfort, climate, clothing, etc.

Key words: *psycholinguistic components, competence, Ukrainian as a foreign language.*

Постановка проблеми. Питання підготовки в Україні висококваліфікованих спеціалістів для зарубіжних країн є одним із важливих у розвитку вітчизняної освіти. Сьогодні відбувається постійне розширення сфер міжнародної та міжкультурної комунікації, що впливає на подальший розвиток діалогу представників різних національно-культурних співтовариств та організацій.

Навчання мови – це процес систематичного і послідовного передавання викладачем знань, формування вмінь і навичок у лінгвістичній сфері, процес активного й усвідомленого засвоєння їх студентами, процес утворення та закріплення у студентів якостей, необхідних для подальшого професійного саморозвитку: стійке позитивне ставлення до вивчення іноземної мови, толерантність по відношенню до представників іншої культури (Борисова, 2016: 17).

Вивчення української мови як іноземної у вищих навчальних закладах потребує належної уваги, тому кількість питань із часом лише розширюється. Для навчання української мови як нерідної головними є положення про мову як засіб спілкування, про мовлення, що складається зі звуків, слів, словосполучень та речень. Наплив іноземного студентства активізує українську лінгводидактичну діяльність: розробляються програми, підручники, посібники з навчання української мови як іноземної.

Аналіз досліджень. Аналіз основних понять, пов'язаних із питаннями міжкультурної комунікації, зазначено в працях вітчизняних і зарубіжних психологів і психолінгвістів: Ф. С. Бацевича, Б. В. Беляєва, Б. А. Бенедиктова, Є. М. Верещагіна, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, П. М. Донця, І. О. Зимньої, В. Г. Костомарова, Ю. М. Караулова, Дж. Міллера, Є. І. Пассова, І. Л. Біма, С. Г. Тер-Мінасової, В. В. Воробйова, В. В. Сафонова, А. Н. Щукіна та інших.

Вивченню іноземними студентами культури, звичаїв, норм поведінки країни навчання свої праці присвятили О. М. Дудник, М. Д. Карцева та Н. А. Белік, Т. В. Креч, Т. О. Снегурова та інші.

Проблема навчання української мови як іноземної потребує подальшої розробки. Для засво-

єння матеріалу на початковому етапі вивчення української мови іноземними студентами необхідна навчально-методична база, що й зумовило актуальність нашої статті.

Мета статті – аналіз базових лінгвістичних, психологічних та педагогічно-методологічних основ у вивченні української мови як іноземної. Із поставленої мети випливають такі завдання: уточнення поняття «лінгвістична компетенція»; виокремлення проблемних аспектів формування міжкультурної комунікації у студентів-іноземців; визначення професійно-педагогічних вимог до викладачів вищих навчальних закладів у роботі зі студентами-іноземцями.

Виклад основного матеріалу. У методиці викладання іноземної мови виділяють три основні компоненти: *лінгвістичний*, що включає мовний, мовленнєвий і лінгвокраїнознавчий матеріал; *психологічний*, що виступає основою формування навичок та умінь використання мови, яку вивчають, із підвидами мовних навичок (вимови, граматичних, лексичних, орфографічних), а також мовленнєвих умінь, пов'язаних із розумінням мовлення на слух, говорінням, читанням і письмом; *педагогічно-методологічний* компонент розглядає навчання за раціональними прийомами (Селіверстова, 2007: 9).

У цій статті ми зосередили увагу на визначенні лінгвістичних та психологічних проблем, вирішення яких є необхідним для навчання української мови як іноземної.

Методика навчання іноземних мов, будучи самостійною педагогічною наукою, тісно пов'язана з іншими науками. Серед таких наук є базові, однією з яких є психологія, що розкриває закономірності розвитку і формування психічної діяльності живих істот. З психології можна почерпнути відомості про особливості засвоєння мови, індивідуально-психологічні особливості студентів, характер формування знань, мовних навичок, умінь.

Розширена тенденція в сфері психології навчання й оволодіння іноземною мовою передбачає використання дисциплін – від психолінгвістики,

як найбільш близької до психології, до методики і педагогіки.

Мова і слово вивчаються і залишаються все ще недостатньо вивченими проблемами, що пояснюється передусім складністю цих феноменів, де мова – є осередок і виразник всієї психічної діяльності людини. Багато наук об'єднують свої зусилля для вивчення мовних процесів. І саме сфера психології, яка займається будовою мовної діяльності, називається психолінгвістикою.

Як ми знаємо, лінгвістика – це наука про мову. Лінгвістична компетенція – це здатність вибудувати граматично правильні форми і синтаксичні структури, а також розуміти змістові відрізки мови та використовувати їх в тому значенні, в якому вони використовуються носіями мови. Лінгвістична компетенція є основним компонентом комунікативної компетенції. Мова як система словесного вираження думок, почуттів, волевиявлень і найважливіший засіб спілкування є об'єктом дослідження лінгвістики (Стариченко, 2008).

Іноземні студенти вивчають мову, тобто засвоюють відомості з фонетики, лексики, граматики, стилістики. Ці відомості складаються з лінгвістичних понять і правил. Отже, вивчення мови – це засвоєння основ лінгвістики – тієї сукупності мовних знань, що забезпечують формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних кожній людині упродовж усього життя, це мовна компетенція (Пентиліук, 2003: 12).

Сучасна лінгводидактика, зокрема така галузь, як навчання іноземців української мови, тільки за умови активного і творчого освоєння нових напрямів лінгвістики – теорії мовної діяльності, психолінгвістики, етнолінгвістики, пізнання міжмовних антропоцентричних тенденцій, якнайтісніше пов'язуючи лінгводидактичні та лінгвістичні проблеми, зможе успішно творити свою теорію, давати практичні поради, вписуватися в контекст сучасної дидактики (Сербанська, 1993).

Проблема опанування іноземної мови у психології часто розглядається крізь призму проблем мовленнєвого розвитку особистості, формування її мовленнєвої компетентності (Тригуб, 2012).

В перекладі із латинської *competentia* означає коло питань, в яких людина добре розуміється, має певні знання і досвід, що дозволяють їй ефективно діяти у визначеній області. Компетенцію визначають як суму знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Вирізняють певні особливості окремих видів компетенції, зокрема іншомовну комунікативну компетентність.

Щодо поняття «*іншомовна комунікативна компетентність*» та її складників серед дослід-

ників немає одностайності. Автори визначають цей термін як:

– знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих і власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, зміст якої охоплює знання основних понять лінгвістики мови (стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті), навички та уміння аналізу тексту та власне комунікативні надбання (Бідюк).

– знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації (Тинкалюк, 2008: 54) тощо.

Л. С. Виготський вважає мовленнєво-мисленнєву діяльність стрижневою у психічному й інтелектуальному розвитку особистості, а також здійснює зіставний аналіз процесів опанування рідної та іноземної мови впродовж особистісної генези людини (Виготський, 2001).

Важливість життєвої практики в опануванні мови як рідної, так і іноземної підкреслюється в працях Л. С. Рубінштейна. Учений зазначає, що для опанування словом необхідно не лише його вивчити, а й навчитися його використовувати, адже особистість може навчитися мові лише у процесі спілкування, а не навчання (Тригуб, 2012).

Сформувані у студентів іншомовну комунікативну компетенцію означає сформувані у них сукупність знань, навичок і умінь, що забезпечують їх здатність і реальну готовність здійснювати іншомовне спілкування, домагатися взаєморозуміння з носіями іноземної мови.

Потрапивши в Україну, іноземні студенти відчують дискомфорт і складності у процесі навчання. І це найбільш пов'язано із труднощами спілкування українською мовою, іноді – з відсутністю взаєморозуміння із викладачами. Для більшості студентів серйозними стресовими факторами є труднощі під час підготовки до занять, особливості педагогічної системи навчального закладу, кліматичні відмінності, віддаленість сім'ї та інші фактори. І в той же час оволодіння професією, виконання своєї професійної діяльності вимагає від студентів високого рівня професійної та комунікативної компетентності.

Вивчення мови, як показав академік Л. В. Щерба, забезпечує лише знання системи мови, але не веде до користування цією системою як засобом спілкування. Для практичного користування мовою, тобто для оволодіння мовою, необхідно не тільки знання мовних засобів і правил їх використання в мові, а й автоматизоване їх використання в актах комунікації. З цього випливає, що в процесі навчання необхідно передбачити

не тільки запам'ятовування і закріплення в пам'яті мовних засобів, формування навичок користування ними, а й практику в комунікації. Актуальним у сучасній методиці навчання іноземної мови є положення про функціонально-семантичний принцип, за якого мовні засоби служать для вираження змісту висловлювання.

Однією із найважливіших проблем, із якою стикаються іноземні студенти, потрапивши на навчання до іншої країни, є міжкультурна адаптація. Міжкультурну адаптацію слід розуміти як складний процес, під час якого студент досягає відповідності («сумісності») з новим культурним середовищем (Калашнік, 2016: 61).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що адаптація може розглядатися в двох напрямках: адаптація як освоєння нового культурного середовища і адаптація як становлення нових якостей самої особистості. Єдиною відомою формою цілеспрямованої і контрольованої соціальної адаптації є навчання в іноземній школі чи вищому навчальному закладі (Іванова, 1993).

Не менш важливим чинником, який впливає на процес адаптації до нової культури, є готовність особистості до змін, які її очікують, сформованість мотивації до адаптації. Психологічно краще переживають зміни люди, які свідомо, добровільно прагнуть бути включеними в чужу групу. Індивіди, які готові до змін, опинившись в мультикультурному суспільстві, зазвичай частіше контактують з місцевим населенням, що зменшує їх рівень культурного шоку. Але, звичайно, потрібно звернути увагу на характеристики самих культур, зокрема, що в них різне, а що спільне. Індекс культурної дистанції включає в себе мову, релігію, структуру сім'ї, рівень освіченості, матеріальний

комфорт, клімат, одяг тощо. Дослідження всіх цих показників дає підставу стверджувати, що процес адаптації до нової культури може бути менш болісним, якщо нова культура має багато спільного з рідною (Вилка, 2010).

Міжкультурну комунікацію можна визначити як комплексно-мовний взаємозв'язок і взаємовідношення, в процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками (Донец, 2003).

Висновки. Таким чином, урахування лінгвістичних та психологічних особливостей вивчення української мови як іноземної студентами-іноземцями повинно проводитись із застосуванням методів, які забезпечать краще засвоєння мови.

Психолінгвістичні особливості проявляються у багатьох ключових підходах, що взаємодіють один з одним. Простежується чіткий прояв психолінгвістичного аспекту в структурі феномену компетенції взагалі. Це доводить не лише можливість, але і необхідність враховувати психолінгвістичні основи навчання.

Вивчення, сприйняття і розуміння української мови як іноземної студентами-іноземцями у вищих навчальних закладах відіграє важливу роль у формуванні комунікативних вмінь і навичок особистості. У формуванні таких вмінь і навичок потрібно враховувати психологічні та лінгвістичні особливості студентів, умови та фактори, які впливають на сприйняття та розуміння мови.

Означені наукові дисципліни набули сьогодні особливої популярності, проте до їх вивчення досі не існує чіткого підходу. З огляду на недостатнє висвітлення їх багатопланового феномена подальші розвідки у цьому напрямі є досить перспективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бідюк Н. М. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога зміст і структура. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць третьої Міжнародної науково-практичної конференції. Львів. с. 158–160.
2. Борисова Н. Психолінгвістичні особливості формування комунікативної компетенції професійно-орієнтованого читання у студентів немовних спеціальностей. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19 (1). С. 15–23.
3. Виготський Л. С. Мышление и речь. Москва : Лабиринт. 2001. 368 с.
4. Вилка В. А., Роман Л. А. Особливості міжкультурної адаптації студентів-іноземців в умовах україномовного середовища. *Педагогіка*. URL: www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Pedagogica/58973.doc.htm.
5. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм): автореф. дис. на соиск. науч. степени д-ра. филол. наук: спец. 10.00.19 – теория языка. Харків, 2003. 24 с.
6. Иванова М. А. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов первого года обучения в вузе. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГТУ, 1993. 48 с.
7. Калашнік Н.В. Особливості освітньо-виховної роботи з іноземними студентами у вищих медичних навчальних закладах України. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 1. С. 60–66.
8. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах / Відп. ред. М.П. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 264 с.
9. Селіверстова Л. Лінгвістична та психологічна основа навчання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 8–13.

10. Сербанська О. Українська мова як об'єкт вивчення для іноземців. *Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання*. Тези міжнародної наукової конференції (Ялта, вересень 1993 р.) за ред. І. Остач, М. Гримих, Львів. 1994. С. 14–20.

11. Стариченко В. Д. Большой лингвистический словарь. Ростов на Дону : Феникс, 2008. 811 с.

12. Тинкалюк О. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей вищих навчальних. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип. 24. С. 53–63.

13. Тригуб Г. В. Психолінгвістичний аналіз опанування іноземної мови молодшими школярами відповідно до функціональної асиметрії мозку. *Психолінгвістичні науки*. 2012. Вип. 2. С. 21–29.

REFERENCES

1. Bidiuk N. M. Komunikatyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia-filoloha: zmist i struktura. [Communicative Competence of Future Philology Teacher: the Content and Structure]. *Infopmatsiino-komunikatsiini tekhnologii v suchasni osviti: dosvid, pproblemy, pepspektyvy* : zb. nauk. ppats tpetoi Mizhnapodnoi naukovop-paktychnoi konfepentsii. Lviv. Pp. 158-160. [in Ukrainian].

2. Borysova N. Psykholinhvistychni osoblyvosti formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii profesiino-oriietovanoho chytannia u studentiv nemovnykh specialnosti [Psycholinguistic peculiarities of the formation of communicative competence of vocational-oriented reading in students of extralinguistic specialties]. *Psycholinguistics*, 19 (1), Pp. 15-23 p. [in Ukrainian].

3. Vylka V. A., Roman L. A. Osoblyvosti mizhkulturnoi adaptatsii studentiv-inozemtsiv v umovakh ukrainomovnoho seredovyscha [Features of intercultural adaptation of foreign students in the Ukrainian-speaking environment]. *Pedagogica/ [Elektronnyi resurs]*. Rezhym dostupu: www.rusnauka.com/5_PNW_2010/Pedagogica/58973.doc.htm.

4. Vygotskiy L. S. Myshleniye i rech [Thinking and speaking]. Moskva : Labirint, 2001. 368 p. [in Russian].

5. Donets P. N. Teoriya mezhkulturnoy kommunikatsii: spetsyfika kulturnykh smyslov i yazykovykh form [The theory of intercultural communication: the specificity of cultural meanings and linguistic forms]. Extended abstract of Doct. of Philol. Sci. Dissertation. [in Russian].

6. Ivanova M. A. Sotsialno-psikhologicheskaya adaptatsiya inostrannykh studentov pervogo goda obucheniya v vuze [Socio-psychological adaptation of foreign students of the first year of study in the university]. SPb. : Izd-vo SPbGTU, 1993. 48 p. [in Russian].

7. Kalashnik N. V. Osoblyvosti osvitno-vykhovnoi roboty z inozemnyimi studentami u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Peculiarities of educational work with foreign students in higher medical educational institutions of Ukraine]. *Visnyk ZhDU imeni Ivana Franka. Herald of Ivan Franko ZhDU. Pedagogical sciences*, 2001. № 1. Pp. 60-66. [in Ukrainian].

8. Metodyka navchannia ridnoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh. [Methods of teaching mother-tongue in secondary educational institutions]. Vidp. red. M. P. Pentyliuk, Kyiv : Lenvit, 2003. 264 p. [in Ukrainian].

9. Seliverstova L. Lihvistychna ta psykholohichna osnova navchannia ukraïnskoi movy yak inozemnoi [Linguistic and psychological basis of teaching Ukrainian as a foreign language]. 2007. Issue 2, pp. 8–13. [in Ukrainian].

10. Serbanska O. Ukrainska mova yak obiekt vyvchennia dlia inozemtsiv (sotsio-psykholinhvistychnyi aspekt) [Ukrainian as an object of study for foreigners (socio-psycholinguistic aspect)]. *Ukrainian as a foreign language: problems of teaching method. Proceedings of the International Scientific Conference (Yalta, semtember 1993 r.)*. Vid. red. I. Ostach, M. Hrymych, Lviv. 1994. Pp. 14-20. [in Ukrainian].

11. Starichenok V. D. Bolshoy lingvisticheskiy slovar [Unabridged Linguistic Dictionary], Rostov na Donu : Feniks, 2008. 811 p. [in Russian].

12. Tynkaliuk O. Sutnist i struktura inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv [The essence and structure of foreign language communicative competence of students of extralinguistic specialties of higher educational establishments.]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna*, 2008. Issue. 24. Pp. 53–63. [in Ukrainian].

13. Tryhub H. V. Psykholinhvistychnyi analiz opanuvannia inozemnoi movy molodshymy shkoliaramy vidpovidno do funktsionalnoi asymetrii mozku [Psycholinguistic analysis of studying up a foreign language by younger schoolchildren in accordance with the functional asymmetry of the brain]. *Psychological sciences*, 2012. Vyp. 2. Pp. 21-29. [in Ukrainian].